

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/53/44-49>

Elnur Arifzadə

Əl-Fərabi adına Qazax Milli Universiteti
doktorant

<https://orcid.org/0009-0001-9706-7484>

earifzade@gmail.com

Ülvi Məmmədov

Mingəçevir Dövlət Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0002-5824-8626>

ulvimammadly@gmail.com

İnnovasiyalar əsrində yeniliklərin təsiri zamanı uşaqların sosial-emosional xarakter inkişafında skautinq fəaliyyətinin təqdim etdiyi dərslənkənar proqramın effektivliyinin tədqiqi

Xülasə

Müasir texnoloji innovasiyalar və sürətli inkişaf kontekstində uşaqların sosial-emosional inkişafında qarşılaşdıqları problemlər qeyri-formal təhsil modelini daha əhəmiyyətli edir. Bu tədqiqat skaut fəaliyyətlərinin uşaqların sosial-emosional davranış inkişafında rolunu və onun innovasiyalar dövründə dərslənkənar fəaliyyət kimi mümkün performansını araşdırır. Skautinq təcrübəyə əsaslanan və dəyər yönümlü yanaşması səbəbindən uşaqlarda empatiya, əməkdaşlıq, məsuliyyət və liderlik inkişaf etdirən qeyri-formal təhsil modeli kimi tanınır. Bu tədqiqatın nəticələri, 2024-cü ilin iyun ayında Azərbaycan Skautlar Assosiasiyasının təhsil fəaliyyətlərində iştirak edən skaut liderləri və digər təhsil işçiləri ilə aparılan sorğudan əldə edilmişdir. Məlumatlar anket vasitəsilə toplanmış və təsviri-statistik metodologiya ilə təhlil edilmişdir. Məqalə, həmçinin, texnoloji innovasiyaların təlim və inkişafın bir hissəsi ola biləcəyini, skaut proqramlarının əsas prinsiplərinin isə yerində qaldığını araşdırır. Nəticələr göstərir ki, skautinq uşaqların sosial-emosional rifahını inkişaf etdirməkdə təsirli bir dərslənkənar təhsil vasitəsidir və skaut fəaliyyətləri yeni təhsil mühitlərində tətbiq oluna bilər.

Açar sözlər: skaut, sosial-emosional inkişaf, dərslənkənar proqramlar, qeyri-formal təhsil, uşaqlar

Elnur Arifzadə

Al-Farabi Kazakh National University

PhD student

<https://orcid.org/0009-0001-9706-7484>

earifzade@gmail.com

Ulvi Mammadov

Mingachevir State University

Master's student

<https://orcid.org/0009-0002-5824-8626>

ulvimammadly@gmail.com

The Study of the Effectiveness of Extracurricular Programs Provided by Scouting Activities in the Social-emotional Character Development of Children in the Era of Innovation

Abstract

The challenges encountered by children in their social-emotional development have raised non-formal education models' prominence under the context of the dynamic nature of modern technological innovations and rapid development. This study evaluates the impact of scouting activities on children's social-emotional behavioral development and its potential as an extracurricular in innovation. Through a very experience-based and value-based approach, scouting is considered an innovative model for non-formal education and development, which instills empathy, cooperation, responsibility, and leadership in children. This study's findings were derived from a survey administered in June 2024 to scout leaders and other education professionals responsible for the educational initiatives of the Azerbaijan Scouts Association. Data were collected by means of a questionnaire and analyzed using descriptive statistical methods. This article covers the role of technological innovations in training and development without compromising the fundamental tenets of scouting. Its findings suggest that scouting is a relevant and effective extracurricular educational tool for promoting children's social-emotional well-being and that scouting-based program activities can be adapted to new curricular environments.

Keywords: *scouting, social-emotional development, extracurricular programs, non-formal education, children*

Giriş

XXI əsr sürətli texnoloji innovasiyalar və rəqəmsallaşma dövrü kimi xarakterizə olunur. Rəqəmsal texnologiyaların və sosial medianın uşaqların gündəlik həyatına intensiv şəkildə daxil olması onların sosiallaşma formalarına, emosional davranışlarına və xarakter inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu baxımdan uşaqların sosial-emosional inkişafını dəstəkləyən alternativ təhsil mühitlərinə ehtiyac artmaqdadır. Formal təhsil sistemləri əsasən akademik nailiyyətlərə yönəldiyindən sosial-emosional bacarıqların və dəyər yönümlü davranışların inkişafını hər zaman kifayət qədər təmin etmir (OECD, 2015). Sosial-emosional öyrənmə üzrə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, empatiya, əməkdaşlıq, özünə nəzarət və məsuliyyət kimi bacarıqların inkişafı uşaqların həm akademik uğuruna, həm də psixososial rifahına mühüm töhfə verir (Durlak et al., 2011). Bu bacarıqların formalaşmasında qeyri-formal və dərstdən kənar proqramlar xüsusilə effektiv hesab olunur. Bu kontekstdə skautinq hərəkəti uşaqların və gənclərin hərtərəfli inkişafını hədəfləyən ən geniş yayılmış qeyri-formal təhsil modellərindən biri kimi diqqət çəkir. Dünya Skaut Hərəkəti Təşkilatının yanaşmasına görə, skautinq gənclərin sosial, emosional, fiziki və mənəvi inkişafını dəstəkləyən dəyər əsaslı təhsil sistemidir (WOSM, 2019). Skautinq proqramlarında qrup işi, liderlik, ictimai xidmət və təbiət əsaslı fəaliyyətlər uşaqların sosial məsuliyyət və vətəndaşlıq dəyərlərini mənimsəməsinə imkan yaradır. Empirik araşdırmalar göstərir ki, skautinq və oxşar gənclər təşkilatlarında iştirak edən uşaqlar empatiya, əməkdaşlıq, problem həll etmə və liderlik bacarıqlarında daha yüksək göstəricilər nümayiş etdirirlər (Dibben, Playford, Mitchell, 2018; Polson et al., 2013). Xüsusilə təbiətdə keçirilən fəaliyyətlər uşaqlarda stressin azalmasına, emosional balansın formalaşmasına və sosial bağların güclənməsinə müsbət təsir göstərir (Rickinson et al., 2004).

Innovasiyalar dövründə skautinqin əhəmiyyəti yalnız ənənəvi dəyərlərin qorunması ilə məhdudlaşmır. Skautinq fəaliyyəti texnoloji mühitin yaratdığı sosial-emosional riskləri balanslaşdıran real ünsiyyət, kollektiv məsuliyyət və təcrübəyə əsaslanan öyrənmə imkanları təqdim edir. Bununla yanaşı, müasir tədqiqatlar skautinq proqramlarının əsas prinsipləri qorunmaqla rəqəmsal texnologiyaların təlim və inkişaf proseslərinə inteqrasiyasının mümkün və faydalı olduğunu vurğulayır (WOSM, 2021). Azərbaycan kontekstində skautinq hərəkəti gənclərin sosial fəallığının,

liderlik potensialının və vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşmasında mühüm rol oynasa da, bu fəaliyyətlərin uşaqların sosial-emosional inkişafına təsirini sistemli şəkildə qiymətləndirən empirik tədqiqatlar məhduddur. Bu boşluq mövzunun elmi aktuallığını artırır və araşdırılmasını zəruri edir. Bu məqalənin məqsədi innovasiyalar əsrində skautinq fəaliyyətinin təqdim etdiyi dərsdankənar proqramların uşaqların sosial-emosional xarakter inkişafına təsirini pedaqoji baxımdan təhlil etmək və pedaqoqların mövqeyi əsasında bu proqramların effektivliyini qiymətləndirməkdir.

Tədqiqat

Bu bölmədə biz uşaqların sosial-emosional inkişafı, qeyri-formal təhsil və skautinq ilə bağlı elmi metodları və hesabatları nəzərdən keçiririk. Mövcud tədqiqatlar sübut edib ki, sosial media və rəqəmsal texnologiyalar uşaqların sosial-emosional inkişafına həm mənfi, həm də müsbət təsir göstərə bilər. Xüsusilə, empatiya ballarının aşağı olması, üz-üzə ünsiyyət səviyyələrinin azalması və emosional tənzimləmə ilə bağlı çətinliklər texnoloji kontekstlə əlaqələndirilir (Twenge, 2017; Odgers, Jensen, 2020). Belə bir vəziyyətdə sosial-emosional öyrənmə perspektivi empatiya, özünü idarəetmə, əməkdaşlıq və sosial məsuliyyət kimi bacarıqların uşaqların psixososial və təhsil rifahına böyük təsir göstərdiyini vurğulayır (Durlak et al., 2011; OECD, 2015). Bunlar təcrübə-öyrənmə fəaliyyətləri, xüsusilə qeyri-formal və əlavə təhsil mühitlərində öyrədilə bilər. Skautinq hərəkəti beynəlxalq ədəbiyyatda qeyri-formal təhsilin strukturlaşdırılmış, dəyər yönümlü modellərindən biri kimi geniş şəkildə öyrənilmişdir. Artan tədqiqatlar göstərir ki, skautinq proqramında iştirak edən uşaqların empatiya, liderlik, problem həll etmə və sosial məsuliyyət bacarıqları artır (Polson et al., 2013; Dibben, Playford, Mitchell, 2018). Təbiətə əsaslanan və qrup yönümlü fəaliyyətlərin stress səviyyələrini azaltdığı və daha güclü sosial əlaqələri təşviq etdiyi müəyyən edilmişdir (Rickinson et al., 2004). Lakin mövcud tədqiqatların əksəriyyəti Qərbi ölkələrinə yönəlmişdir və texnologiya yönümlü islahatlarda sosial-emosional balanslaşdırıcı kimi skautinqin rolu regionda az tədqiq edilmişdir. Beləliklə, mövzunun empirik şəkildə araşdırılması elmi baxımdan əsaslandırılmışdır və tədqiqatın aktuallığını və əhəmiyyətini artırır. Skautinq qeyri-formal təhsilin praktik tətbiq sahələrindən biri kimi çıxış edir və burada fasilitator yanaşması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Skaut liderləri təlimçi və ya müəllimdən daha çox, qrup proseslərini yönəldən, iştirakçıları öyrənməyə təşviq edən və sosial qarşılıqlı əlaqələri gücləndirən fasilitator rolunu icra edirlər. Bu yanaşma uşaqların sosial-emosional inkişafını sürətləndirir və texnoloji innovasiyalar dövründə üz-üzə ünsiyyətin və kollektiv fəaliyyətin əhəmiyyətini qoruyur (Məmmədov, Məmmədov, Arifzadə, 2025).

Metodologiya. Tədqiqat təsviri-korrelyasiya xarakterlidir; bu, innovasiyalar dövründə uşaqların sosial-emosional inkişafına skaut təcrübələrinin təsirinin empirik müqayisəsidir. Tədqiqat əsasən kəmiyyət yanaşmasını qəbul etmiş və məlumatların toplanması sorğu (anket) metodu ilə həyata keçirilmişdir. Bu yanaşma sosial-emosional inkişaf və qeyri-formal təhsil sahəsində beynəlxalq tədqiqatlar arasında geniş istifadə, etibarlılıq və tətbiq tapmışdır (Durlak et al., 2011; Polson et al., 2013). Tədqiqat ümumilikdə 45 respondentdən ibarət olmuşdur. Respondentlər Azərbaycan Skautlar Assosiasiyasında tədrislə məşğul olan skaut liderləri və ölkənin digər məktəblərindəki müəllimlərdən ibarət olmuşdur. Bütün tədqiqat iştirakçıları məqsədli seçmə ilə seçilmişdir. Belə bir metod, tədqiqat mövzusunda müvafiq təcrübə və biliklərə malik olanların fikirlərinə baxmağa imkan vermişdir. Seçmə metodu qeyri-formal təhsil və gənclərlə iş üzrə beynəlxalq tədqiqatlarda da görünür (Dibben, Playford, Mitchell, 2018). Məlumatların toplanması məqsədilə anketin hazırlanmasında bir neçə tematik blok istifadə edilmişdir: 1. Sosial-emosional inkişafda skaut fəaliyyətlərinin rolu; 2. Texnoloji inkişafın uşaqlara təsiri və bu təsirlərə qarşı skautinqin balanslaşdırma imkanları; 3. Sosial bərabərlik, empatiya, liderlik, bacarıq və məsuliyyətin öyrənilməsi; 4. Skaut proqramlarının texnoloji irəliləyişlərlə uyğunlaşdırılması imkanları. Anketdəki suallar sosial-emosional öyrənmə və qeyri-formal təhsil modellərinə əsaslanaraq hazırlanmışdır. Bu model sosial-emosional bacarıqları ölçən beynəlxalq tədqiqatlarda geniş istifadə olunur (OECD, 2015; Taylor et al., 2017). Elektron sorğu 2024-cü ilin iyun ayında həyata keçirilmişdir. Respondentlər məlumatlı razılıqlarını vermiş və anonimlik və məxfilik əsas etik məsələlər kimi nəzərə alınmışdır. Tədqiqat nəticələrinə istənilədiyi halda istinadlar daxil edilə bilər. Məlumatlar təsviri-statistik metodlarla təhlil edilmişdir. Cavablar tezlik və faiz göstəricilərinə görə təşkil edilmiş və sosial-emosional inkişaf

göstəriciləri kontekstində araşdırılmışdır. Sorğu tədqiqatçıları çoxseçimli sualların təhlili zamanı respondentlərin bir neçə seçimi eyni anda seçə biləcəyini qeyd etdilər və bu metodologiya ilə bağlı qeyddə faizlərin cəmlənmədiyi vurğulandı. *Tədqiqatda istifadə edilən anketin tam strukturu və sualların formalaşdırılması Əlavə 1-də göstərilmişdir.* Bu cür yanaşma sosial və pedaqoji nəzəriyyədə geniş istifadə olunan analitik perspektivdir (Creswell, Creswell, 2018). Seçilmiş metodologiya uşaqların sosial-emosional inkişafına skautinq müdaxiləsinin effektivliyinin pedaqoji qiymətləndirilməsinə imkan verəcəkdir. Beynəlxalq tədqiqatlar göstərir ki, müəllimlər və praktikantlar baxımından rəy əsaslı empirik sorğular qeyri-formal təhsil proqramlarının təsirlərini qiymətləndirməkdə effektiv olmuşdur (Durlak et al., 2011; Polson et al., 2013). Bu baxımdan, cari tədqiqatın dizaynı mövcud elmi paradigmaya yaxşı uyğun gəlir və nəticələrin etibarlı olduğunu təmin edir.

Bu bölmənin nəticələri 2024-cü ilin iyun ayında keçirilmiş və Azərbaycan Skautlar Assosiasiyasında tədris fəaliyyəti ilə məşğul olan skaut liderləri və müəllimlərdən ibarət 45 respondentlə aparılmış sorğudan əldə edilmişdir. Sorğu çoxseçimli olduğundan, respondentlərin bir suala bir neçə cavab seçə biləcəyi də qeyd edilmiş və bunun səbəbi metodoloji qeydlə vurğulanmışdır ki, faiz göstəriciləri cəmlənməmişdir. Hesablamalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, sorğunun doldurulma müddəti minimum təxminən 2 dəqiqə, maksimum isə təxminən 62 dəqiqə olmuşdur. Respondentlər üzrə orta doldurulma müddəti 11,5 dəqiqə, median göstərici isə 8,2 dəqiqə təşkil etmişdir. Medianın orta göstəricidən aşağı olması respondentlərin əksəriyyətinin sorğunu 8-12 dəqiqə intervalında tamamladığını göstərir ki, bu da sorğunun strukturunun aydın və respondentlərin peşəkar səviyyəsinə uyğun olduğunu təsdiqləyir. Sorğunu çox qısa müddətdə tamamlayan az sayda respondentlərin mövzu ilə yüksək səviyyədə tanış olmaları və praktik təcrübəyə malik olmaları ehtimal edilir. Eyni zamanda, bəzi respondentlərin sorğunu daha uzun müddətdə tamamlaması anketin fasilələrlə doldurulması və suallar üzərində daha dərinlən düşünlməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Bu fərqliliklər əldə edilən məlumatların ümumi etibarlılığına mənfi təsir göstərməmişdir. Uşaqların sosial-emosional inkişafına skautinq fəaliyyətlərinin dəstəyi ilə bağlı sorğu nəticələrinə əsasən, respondentlərin böyük əksəriyyəti uşaqların sosial və emosional öyrənməsinin skautinqə qatılmaqla inkişaf etdiyini göstərmişdir. Respondentlərin 75.6%-i razılaşır ki, skautinqə qatılmaq uşaqlarda empatiya və diqqət bacarıqlarını inkişaf etdirir. Eyni faiz (75.6%) problem həll etmə bacarıqları ilə bağlı sualda qeyd edilmişdir. Bundan əlavə, iştirakçıların 57.8%-i skautinq fəaliyyətlərinin uşaqlarda təbiətə və ətraf mühitə qarşı məsuliyyətli münasibətə təsir etdiyini bildirmişdir. Respondentlərin 53.3%-i skautinqin təhsil nailiyyətləri və mədəni dəyişikliklərin təşviqində əsas amil olduğunu bildirmişdir.

Sosial bacarıqların, liderliyin və qrup məsuliyyətinin inkişafı ilə bağlı tapıntıların böyük bir hissəsi skautinq proqramları üzrə aparılmış sorğunun nəticələri ilə göstərilə bilər ki, bu da sosial əlaqələrin və qrupdaxili bacarıqların inkişafına kömək edir. Ümumi respondentlərdən, skautinq fəaliyyətlərinin uşaqların qrupdakı liderlik bacarıqlarını inkişaf etdirdiyi nəticəsi 44.4%-də tapılmışdır. Bu arada, respondentlərin 44.4%-i qrup qarşısında daha yüksək məsuliyyət hiss etdiklərini, 44.4%-i isə ədalətli rəqabət davranışlarının ortaya çıxdığını bildirmişdir. Respondentlərin 37.8%-i skautinq iştirakının dostluq münasibətlərinin güclənməsinə müsbət təsir etdiyini, oxşar faiz (37.8%) isə stress səviyyəsinin azaldığını bildirmişdir. Onların 20.0%-i skautinq fəaliyyətləri ilə liderliyin daha müşahidə edilə bilən olduğunu söyləmişdir.

Texnologiya inkişafının mənfi sosial-emosional təsirini azaltmaq üçün sorğu nəticələrinə əsasən, respondentlərin demək olar ki, hamısı skautinq fəaliyyətlərinin uşaqlara texnologiyanın mənfi emosional təsirlərini balanslaşdırdığını hiss etmişdir. Respondentlərin 77.8%-i qrup işi və əməkdaşlığın bu təsirin əhəmiyyətli mexanizmi olduğunu bildirmişdir. Respondentlərin 53.3%-i təbiət əsaslı fəaliyyətlərin stressi azaldığını və emosional rifahı təşviq etdiyini, 37.8%-i isə problem müzakirəsi və reflektiv düşüncəyə aid etmişdir. Bundan əlavə, skautinqin liderlik və özünə inamı müsbət təsir etdiyi respondentlərin 17.8%-i və daxili motivasiyalı özünü inkişaf etdirmə respondentlərin 13.3%-i tərəfindən bildirilmişdir.

Sosial bərabərlik və inklüzivliyin təşviqi üçün, skautlar haqqında tədqiqatçılar tərəfindən aparılmış sorğunun cavablarında göstəriləyi kimi, skautinq fəaliyyətləri müxtəlif sosial şəraitdə olan uşaqlar arasında sosial bərabərliyin təşviqində mühüm rol oynayır. Ən çox arzu olunan ölçü kimi seçilən bir-birinə dəstək və gücləndirmə (82.2%) olmuşdur. Respondentlərin 73.3%-i dəyərlərin və hörmət mədəniyyətinin təşviqinə, 66.7%-i isə qruplar arasında münasibətlərin gücləndirilməsinə diqqət yetirmişdir. Eyni dövrdə, respondentlərin 60.0%-i fərdi məsuliyyət və hörmətin artmasını müzakirə etmiş, 48.9%-i isə sosial bərabərliyə nail olmaq üçün icma xidmətləri fəaliyyətlərinin təşkilini mümkün ölçü kimi qeyd etmişdir. 46.7%-i qarşılıqlı anlaşmanın təşviqini və 44.4%-i mədəniyyət fərqlərinə hörmət və qəbul etməyi vurğulamışdır.

Nəticə

Tədqiqat pedaqoji olaraq skautinq fəaliyyətlərinin yeniliklər dövründə əlavə təhsil proqramı kimi uşaqlarda sosial-emosional xarakter inkişafını necə təşviq edəcəyini araşdırmışdır. Azərbaycan Skautlar Assosiasiyasının skaut liderləri və tədris heyəti üzvləri arasında aparılmış sorğu göstərdi ki, qeyri-institusional öyrənmə fəaliyyəti kimi skautinq, uşaqlar arasında empatiya, problem həll etmə, sosial məsuliyyət, liderlik və emosional rifah kimi vacib sosial emosional bacarıqların inkişafında əhəmiyyətlidir. Nəticələr göstərir ki, skautinq inkişaf üçün uyğun alternativ mühit təmin edir və texnologiya inkişafının nəticələmə biləcəyi mənfi sosial emosional ölçülərə qarşı çıxır. Buna görə də, bu tədqiqat nəticələrindən təhsil sahəsində skautinq proqramlarının tətbiqinin mümkünlüyü, tədqiqat əsasında praktik üstünlüklərə malik olmuşdur. *Əsas nəticələrin dəstəkləyici statistik məlumatları Əlavə 2-də təqdim olunur.* Qrup məşqləri və əməkdaşlıq mühiti uşaqların sosial inklüzivliyini təşviq edir, təbiət fəaliyyətləri emosional stressi azalda və psixoloji keyfiyyəti daha yaxşı artırır, bu da fiziki bədən və emosional rifahın inkişafı üçün başqa bir səbəbdır. Liderlik və məsuliyyət yönümlü fəaliyyətlər uşaqlarda özünə inam və sosial məsuliyyətin qurulmasını təşviq edir. Bu arada, texnoloji inkişafın təlim və inkişafda mərhələli şəkildə daxil edilməsi, skautinqin əsas aspektlərini qorumaq məqsədi ilə, müasir gənclər üçün daha əlverişli və cəlbədicə fəaliyyətlər dəsti təmin etməkdir. Gələcək tədqiqatlar, skautinqin uşaqların sosial-emosional inkişafına təsirlərini daha təmsilçi bir nümunə arasında, uşaqlar və valideynlərin iştirak etdiyi empirik tədqiqatlarla araşdırmaq üçün uyğun hesab edilir. Bundan əlavə, gənclər idmanı və skautinq proqramlarının təsirinin davamlılığını qiymətləndirmək üçün davamlı uzunmüddətli tədqiqatlar ehtimal ki, vacib olacaqdır. Müxtəlif ölkələrdə skautinq modelləri arasında müqayisə və qeyri-formal təhsil proqramlarına texnoloji irəliləyişlərin daxil edilməsinin effektivliyi, sahədə elmi bilikləri artırmaq üçün edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Dibben, C., Playford, C., Mitchell, A. (2018). Be(ing) prepared: Guide and Scout participation, childhood social position and mental health at age 50-A prospective birth cohort study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 72(4), 269-276. <https://doi.org/10.1136/jech-2016-207898>
2. Durlak, J.A., Weissberg, R.P., Dymnicki, A.B., Taylor, R.D., Schellinger, K.B. (2011). The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*, 82(1), 405-432. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>
3. Israel, M., Hay, I. (2006). *Research Ethics for Social Scientists*. SAGE Publications.
4. Məmmədov, Z., Məmmədov, Ü., Arifzadə, E. (2025). *Qeyri-formal təhsildə təlimçinin əl kitabı*.
5. Odgers, C.L., Jensen, M.R. (2020). Annual Research Review: Adolescent mental health in the digital age: facts, fears, and future directions. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 22(2), 159-165.
6. OECD. (2015). *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2020.22.2/codgers>

7. Polson, E.C., Kim, Y.-I., Jang, S.J., Johnson, B.R., Smith, B. (2013). Being Prepared and Staying Connected: Scouting's Influence on Social Capital and Community Involvement. *Social Science Quarterly*, 94(3), 758-776. <https://doi.org/10.1111/ssqu.12002>
8. Rickinson, M., Dillon, J., Teamey, K., Morris, M., Choi, M.Y., Sanders, D., Benefield, P. (2004). *A review of research on outdoor learning*. National Foundation for Educational Research (NFER).
9. Taylor, R.D., Oberle, E., Durlak, J.A., Weissberg, R.P. (2017). Promoting Positive Youth Development Through school-based Social and Emotional Learning Interventions: A Meta-Analysis of Follow-up Effects. *Child Development*, 88(4), 1156-1171. <https://doi.org/10.1111/cdev.12864>
10. Twenge, J.M. (2017). *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – and Completely Unprepared for Adulthood*. Atria Books.
11. World Organization of the Scout Movement (WOSM). (2019). *Scouting: An Educational System (və ya ekvivalent rəsmi təlim sənədi)*. WOSM.
12. World Organization of the Scout Movement (WOSM). (2021). *Digital transformation / innovation guidance for Scouting (rəsmi metodik sənəd və ya hesabat)*. WOSM.

Daxil oldu: 03.09.2025

Qəbul edildi: 10.12.2025